पाठ्यक्रम अनुरूपताका आधारमा कक्षा नौको नेपाली पाठ्यपुस्तकको अध्ययन

कल्पना भण्डारी

परीक्षा क्रमाङ्क : २८०६१८/०७३

त्रि.वि. दर्ता नं. : ९-३-२८-८७-२०१३

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा, विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह चौथो सेमेस्टरको नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

२०७३/2016

शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

त्रि.वि. कीर्तिपुर

पाठ्यक्रम अनुरूपताका आधारमा कक्षा नौको नेपाली पाठ्यपुस्तकको अध्ययन कल्पना भण्डारी ९३/०७३

पाठ्यक्रम अनुरूपताका आधारमा कक्षा नौको नेपाली पाठ्यपुस्तकको अध्ययन कल्पना भण्डारी ९३/०७३

प्रतिबद्धता पत्र

यस शोध प्रतिवेदनभित्रका सामग्रीहरू कहीँ कतैबाट साभार गरिएका छैनन् । यसका कुनै पनि अंश अन्य प्रयोजनका लागि उपयोग र प्रकाशनमा आएका पनि छैनन् । तसर्थ शोध प्रतिवेदन नितान्त मौलिक भएको प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु ।

मिति :२०७३/०८/०२

....

कल्पना भण्डारी

शोधार्थी

निर्देशकको सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षा विषयको नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत 'पाठ्यक्रम अनुरूपताका आधारमा कक्षा नौको नेपाली पाठ्यपुस्तकको अध्ययन' शीर्षकको शोधपत्र शोधार्थी कल्पना भण्डारीले मेरा निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको यस शोधपत्रको अध्ययन र प्रस्तुतीकरणबाट म पूर्णतः सन्तुष्ट छु । अतः यस शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

सहप्रा.डा. कुश्मिला आचार्य

(शोधनिर्देशक)

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

त्रि. वि. कीर्तिपुर

मिति : २०७३/०८/१४

Nov 29, 2016

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षाशास्त्र सङ्काय
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
कीर्तिपुर काठमाडौँ

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह चौथो सेमेस्टरको नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ कल्पना भण्डारीले 'पाठ्यक्रम अनुरूपताका आधारमा कक्षा नौको नेपाली पाठ्यपुस्तकको अध्ययन' शीर्षकमा तयार पार्नुभएको प्रस्तुत शोधपत्र नेपाली विषयमा स्नातकोत्तर उपाधिका लागि उपयुक्त ठहरिएकाले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

क्र.सं.	नाम	हस्ताक्षर
१.	प्रा.डा. रामप्रसाद भट्टराई (विभागीय प्रमुख)	....
२.	प्रा. महेश्वर न्यौपाने (शोध विशेषज्ञ)	....
३.	सहप्रा.डा. कुश्मिला आचार्य (शोधनिर्देशक)	....

मिति : २०७३/०९/०५
Dec 20, 2016

कृतज्ञताज्ञापन

माध्यमिक शिक्षा देश विकास एवम् उच्च शिक्षा प्रवेशका लागि पहिलो खुड्किलो हो । उक्त तहमा अनिवार्य विषयको रूपमा पठनपाठन प्रारम्भ कालबाटै हुँदै आएको अनिवार्य नेपाली पूर्वको मेचीदेखि पश्चिमको महाकालीभन्दा पनि पारीसम्मका विद्यालय र विश्वविद्यालयहरूमा पढाइ हुन्छ । त्यसकारण माध्यमिक नेपाली पाठ्यक्रमको भावना र मर्मलाई के कसरी समेटिएको छ भनी खोज अनुसन्धान गरिएको प्रस्तुत 'पाठ्यक्रम अनुरूपताका आधारमा कक्षा नौको नेपाली पाठ्यपुस्तकको अध्ययन' शीर्षकको शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रको नेपाली शिक्षा विषयको नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको प्रयोजनका निम्ति तयार पारिएको हो । यस शोधपत्रले आउने दिनहरूमा भाषापाठ्यक्रम एवम् पाठ्यपुस्तक निर्माणमा संलग्न व्यक्ति, संस्था, पाठ्यक्रम निर्माताहरू तथा पाठ्यपुस्तक लेखकहरूलाई थोरबहुत सहयोग पुग्ने आशा राखिएको छ । यसका साथै कक्षा नौको नेपाली पाठ्यपुस्तकहरूको परिमार्जनका साथसाथै परिष्कारमा यस शोधले केही सहयोग अवश्य पुऱ्याउला भन्ने विश्वास लिएको छ ।

प्रस्तुत शोध मैले श्रद्धेय गुरुमा कुश्मिला आचार्यज्यूको कुशल निर्देशनमा तयार पारेकी छु । शोधशीर्षक चयनदेखि शोधपत्र तयार पार्दासम्म हरपल हरक्षण सल्लाह र सहयोग प्रदान गर्नु भएकोमा शोधनिर्देशक सहप्रा.डा. कुश्मिला आचार्यज्यूलाई हृदयदेखि नै हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु ।

शोध निरन्तर छलफल, खोज र अन्वेषणबाट निष्कर्षमा पुगिने विषय भएकाले यसमा सम्बन्धित विषयका विषय विज्ञ एवम् सम्बद्ध सबैको सहयोगको आवश्यकता पर्दछ । यसै क्रममा शोधपत्र तयार पार्नका लागि उचित राय सल्लाह र सुझाव दिई मार्गनिर्देशन गर्नुभएकोमा आदरणीय गुरु विभागीय प्रमुख प्रा.डा. रामप्रसाद भट्टराईज्यूप्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । प्रस्तुत शोधका लागि घण्टौँसम्म बसेर प्रेरणा र हौसला दिनुहुने श्रद्धेय गुरुमा कुश्मिला आचार्यज्यूप्रति आभार प्रकट गर्दछु । यसैगरी अध्ययन अनुसन्धानका क्रममा सदासर्वदा प्रेरणा दिइरहने मेरा आत्मीय मित्रहरू संगम रोका, अस्मिता थापामगर, रोशनी श्रेष्ठ, दिपक भण्डारी, सन्तोषी सुनुवार, उषा कटुवाल, ऋषि आचार्य, यम हमाल, दिपेस भट्ट लगायत सबै शुभ चिन्तकहरूलाई एकै साथ हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । त्यस्तै यस

शोधपत्रको शुद्ध टङ्कन र बँधाइमा सहयोग पुऱ्याउनुहुने 'जी' कम्प्युटर सेन्टर, कीर्तिपुरका जितेन महर्जनलाई पनि हार्दिक धन्यवाद प्रदान गर्दछु ।

अन्त्यमा, प्रस्तुत शोधपत्र समुचित मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, कीर्तिपुर समक्ष पेस गर्दछु ।

कल्पना भण्डारी
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
त्रि.वि., कीर्तिपुर

शोधसार

शोध शीर्षक	:	'पाठ्यक्रम अनुरूपताका आधारमा कक्षा नौको नेपाली पाठ्यपुस्तकको अध्ययन
शोधार्थी	:	कल्पना भण्डारी
शोध निर्देशक	:	सहप्रा.डा. कुश्मिला आचार्य
विभाग/क्याम्पस	:	नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर, काठमाडौँ
जम्मा अध्याय	:	सात
शैक्षिक सत्र	:	२०७३
पृष्ठ सङ्ख्या	:	१८+९१

शोधकार्यको उद्देश्य

प्रस्तुत शोधकार्यका उद्देश्यहरू निम्नलिखित छन् :

(क) पाठ्यक्रम अनुरूपताका आधारमा कक्षा नौको नेपाली पाठ्यपुस्तकको अध्ययन -गर्नु ।

(ख) पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट विभिन्न विधागत पाठहरू पाठ्यक्रमका क्षेत्र र क्रम अनुरूपताका आधारमा विश्लेषण गर्नु ।

(ग) आन्तरिक र बाह्य विशेषताका आधारमा पाठ्यपुस्तकको विश्लेषण गर्नु ।

(घ) कक्षा नौको नेपाली विषयको पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तकका कमीकमजोरीहरूहरूको पहिचान गरी सुधारका लागि सुझाव पेस गर्नु ।

शोध प्रक्रिया

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर (एम.एड.) चौथो सत्रको नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको प्रयोजनका लागि तयार पारिएको हो ।

प्रस्तुत अध्ययन पाठ्यक्रम अनुरूपताका आधारमा कक्षा नौको नेपाली पाठ्यपुस्तकको अध्ययन गर्नु, पाठ्यपुस्तकका आन्तरिक र बाह्य विशेषताका आधारमा अध्ययन गर्नु, पाठ्यपुस्तकमा भएका कमीकमजोरी पत्ता लगाई सुधारका लागि सुझाव पेस गर्नु जस्ता उद्देश्यहरूमा केन्द्रित रहेको छ ।

यस शोधमा सामग्री सङ्कलन गर्दा मूल रूपमा पुस्तकालयीय अध्ययन तथा अध्ययन विश्लेषण गर्दा वर्णनात्मक र विश्लेषणात्मक विधि प्रयोग गरिएको छ । यस क्रममा नेपाल सरकार, पाठ्यक्रम विकास केन्द्रद्वारा प्रकाशित कक्षा नौको पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकलाई प्राथमिक स्रोत र अध्ययनसँग सम्बन्धित विभिन्न पाठ्यपुस्तकहरू, पत्रपत्रिका, प्रतिवेदन, शोधपत्र, लेखरचनाका साथै शोधनिर्देशकको निर्देशन आदिलाई गौण स्रोत सामग्रीका रूपमा लिएको छ । प्रस्तुत शोधपत्र जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लिमिटेडद्वारा मुद्रित कक्षा नौको नेपाली पाठ्यपुस्तक पाठ्यक्रम अनुरूपताका आधारमा अध्ययन गरिएको छ ।

प्रस्तुत अध्ययनको अध्याय चारअन्तर्गत पाठ्यक्रम अनुरूपताका आधारमा कक्षा नौको नेपाली पाठ्यपुस्तकको अध्ययन गरिएको छ । पाठ्यक्रमअनुरूप उक्त पाठ्यपुस्तकका पाठहरू छन्/छैनन् सुनाइ, बोलाइ, पढाइ, लेखाइजस्ता भाषिक सिपहरूको विकास गर्न पाठ्यपुस्तक उपयोगी छ/छैन पाठ्यपुस्तकले शिक्षण प्रक्रियामा के कसरी सिक्न सिकाउन सहयोग गर्दछ भन्ने कुराको अध्ययन गरिएको छ । साथै पाठको आकृति-प्रकृतिका बारेमा पनि यसै अध्यायमा अध्ययन गरिएको छ ।

प्रस्तुत शोधपत्रको अध्याय पाँचअन्तर्गत कक्षा नौको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा रहेका साहित्यिक विधाहरू पाठ्यक्रम अनुरूप भए नभएको अध्ययन गरिएको छ ।

त्यसैगरी प्रस्तुत शोधपत्रको छैटौं अध्यायअन्तर्गत पाठ्यपुस्तकको आन्तरिक र बाह्य गुणका साथै पाठ्यक्रम अनुरूपताका आधारमा अध्ययन सीमित गरिएको छ ।

सात अध्यायमा समुचित प्रस्तुत शोधपत्रको अध्याय एकमा शोधपरिचय,अध्याय दुईमा पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक अवधारणा, अध्याय तिनमा अध्ययन विधि र प्रक्रिया, अध्याय चारमा व्याख्या तथा विश्लेषण, अध्याय पाँचमा व्याख्या तथा विश्लेषण, अध्याय छमा व्याख्या तथा विश्लेषण साथै अध्याय सातमा सारांश, निष्कर्ष, सुझाब, उपयोगिता प्रस्तुत गरिएको छ ।

शोध निष्कर्ष

प्रस्तुत शोधकार्यका निष्कर्ष यसप्रकार छन् :

१. प्रस्तुत पाठ्यपुस्तक पाठ्यक्रम अनुरूप बनाउने प्रयास गरिएको छ ।
२. पाठ्यपुस्तकभित्र रहेका विषयवस्तु विद्यार्थीको स्तरअनुरूप नै भएको पाइन्छ ।
३. भाषाका चार सिपमध्ये लेखाइ सिपलाई बढी महत्त्व दिएको पाइयो ।
४. भाषातत्त्वअन्तर्गत पाठपछि राखिएका अभ्यास सामान्य नियम उदाहरण पाठ्यक्रमअनुरूप नै राखिएका पाइन्छन् ।
५. कक्षा नौको 'नेपाली किताब' आकारका दृष्टिले हेर्दा उपयुक्त नै देखिन्छ ।

६. पाठ्यपुस्तकमा राखिएका अभ्यासहरूले विद्यार्थीकेन्द्रित शिक्षण सिकाइ अवलम्बन गरेको पाइयो ।

७. पाठ्यपुस्तकमा सिपगत अभ्यासहरू समान रूपमा प्रस्तुत भएको पाइँदैन ।

विषयसूची

पृष्ठ

अध्याय एक
शोधपरिचय

१.१	अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२	समस्या-कथन	४
१.३	शोधकार्यको उद्देश्य	४
१.४	अध्ययनको सान्दर्भिकता र उपदेयता	५
१.५	शोधको औचित्य र महत्त्व	६
१.६	अध्ययनको सीमाङ्कन	६
१.७	शोधपत्रको रूपरेखा	७

अध्याय दुई
पूर्वकार्यको अध्ययन र सैद्धान्तिक अवधारणा

२.१	पूर्वकार्यको समीक्षा	१०
	२.१.१ पूर्वकार्य अध्ययनको महत्त्व	१९
२.२	सैद्धान्तिक अवधारणा	२०
	२.२.१ पाठ्यक्रमको परिचय	२०
	२.२.२ भाषा पाठ्यक्रमको परिचय	२२
	२.२.३ भाषा पाठ्यक्रमका तत्त्वहरुहरू	२४
	२.२.३.१ उद्देश्य	२४
	२.२.३.२ विषयवस्तु/पाठ्यवस्तु	२५
	२.२.३.३ ~~शिषण~~ शिक्षण सिकाइ कार्याकलाप	२६
	२.२.३.४ मूल्याङ्कन प्रक्रिया	२७
	२.२.४ पाठ्यपुस्तकका आन्तरिक विशेषताहरुहरू	२८
	२.२.४.१ पाठ्यवस्तु	२८
	२.२.४.२ शब्दभण्डार	२९
	२.२.४.३ नमुना अभ्यास	२९
	२.२.४.५ चित्र	३०
	२.२.४.६ भूमिका तथा निर्देशन	३०

२.२.४.७ छनोट ३१
२.२.४.८ स्तरण ३१
२.२.४.९ अन्य ३१
२.२.५ भाषापाठ्यपुस्तकका बाह्य बाह्य विशेषताहरुहरू ३२
२.२.५.१ आवरण पृष्ठ ३२
२.२.५.२ आकार ३२
२.२.५.३ छपाइ ३२
२.२.५.४ अक्षरको आकार ठाउँ छोडाइ ३३
२.२.५.५ कागजको स्तर ३३
२.२.५.६ मूल्य ३३
२.२.५.७ सुलभता ३४
२.२.५.८ विषयसूची ३४
२.२.५.९ अन्य ३४
२.३ भाषापाठ्यक्रम र भाषापाठ्यपुस्तकको सम्बन्ध ३५

अध्याय तिन

शोधविधि र अध्ययन प्रक्रिया

३.१ अध्ययन विधि ३६
३.१.१ तथ्याङ्क सङ्कलन सामग्री ३६
३.१.१.१ प्राथमिक स्रोत ३६
७.१.२३.१.१.२ द्धितीय द्वितीय स्रोत ३७
३.१.१.३ सामग्री निर्माण ३७
३.१.१.४ तथ्य सङ्कलन ३७

Formatted

Formatted

Formatted

अध्याय चार

परिणाम र छलफल

४.१ पाठ्यक्रम अनुरूपताका दृष्टिले कक्षा नौको पाठ्यपुस्तकको अध्ययन ३९

४.१.१ पाठ्यक्रमका उद्देश्य र पाठहरू ४०

४.१.२ भाषिक सिपका आधारमा पाठ्यपुस्तकको अध्ययन ४१

४.१.२.१ सुनाइ र बोलाइ सिप ४१

४.१.२.२ पढाइ ४३

४.१.२.३ लेखाइ ४६

४.२ आकृ~~ति~~ति-प्रकृति र पाठ्यपुस्तक ४८

४.३ शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया र पाठ्यपुस्तक ५०

४.४ मूल्याङ्कन, अङ्कभार, समयभार र पाठ्यपुस्तक ५१

४.५ पाठको आकृति प्रकृति ५४

४.६ वैचारिक पक्ष र पाठ्यपुस्तक ५६

अध्याय पाँच

कक्षा नौको नेपाली पाठ्यपुस्तकको साहित्यिक विधाहरूको व्याख्या तथा विश्लेषण

५.१ कक्षा नौको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा रहेका विभिन्न साहित्यिक विधाहरू पाठ्यक्रमअनुरूप भए नभएको अध्ययन ५७

५.१.१ कथा ५७

५.१.२ कविता ५८

५.१.३ जीवनी ५९

५.१.४ निबन्ध/प्रबन्ध ६०

५.१.५ रूपक ६१

५.१.६ चिठी ६२

५.१.७ कार्यमूलक व्याकरण ६३

५.१.८ शब्दभण्डार र उखान टुक्का ६६

५.२ पाठ्यक्रमका क्षेत्र र क्रम अनुरूपताका आधारमा पाठ्यपुस्तकको अध्ययन ६७

अध्याय छ

आन्तरिक र बाह्य विशेषताको आधारमा पाठ्यपुस्तकको व्याख्या तथा विश्लेषण

६. आन्तरिक तथा बाह्य विशेषताका आधारमा पाठ्यपुस्तकको विश्लेषण ७१

६.१ पाठ्यपुस्तकको आन्तरिक पक्षका आधारमा पाठ्यपुस्तकको विश्लेषण ७१

६.१.१ विषयवस्तुको विश्लेषण ७१

६.१.२ शब्दभण्डारको विश्लेषण ७२
६.१.३ भाषाको विश्लेषण ७३
६.१.४ अभ्यासको विश्लेषण ७४
६.१.५ चित्रको वर्णन/विश्लेषण ७६
६.१.६ भूमिका तथा निर्देशन ७७
६.२ बाह्य वा भौतिक पक्षका आधारमा नेपाली पाठ्यपुस्तकको विश्लेषण ७८
६.२.१ आवरण पृष्ठ ७८
६.२.२ अक्षरको आकार र ठाउँ छोडाइ ७९
६.२.३ छपाइ र बँधाइ ८०
६.२.४ कागजको स्तर ८०
६.२.५ मूल्य ८०
६.२.६ सर्वसुलभता ८०
६.२.७ शब्दसूची ८१
६.२.८ विषयसूची ८१
६.३ पाठ्यपुस्तकमा देखिएका कमीकमजोरीको पहिचान ८१
६.४ पाठ्यपुस्तकमा देखिएका कमीकमजोरी निराकरणका लागि सुझाबहरू ८२

अध्याय सात

सारांश, निष्कर्ष, सुझाब र उपयोगिता

७.१ सारांश ८४
७.२ निष्कर्ष ८७
७.३ सुझाबहरू ८९
७.४ उपयोगिता ९१
७.४.१ नीतिगत तह ९१
७.४.२ प्रयोगात्मक तह ९२

सन्दर्भसूची

व्यक्तिगत विवरण

तालिका सूची

	पृष्ठ
तालिका नं. १ : आकृति-प्रकृति र पाठ्यपुस्तक	४९
तालिका नं. २ : भाषिक क्षेत्रको मूल्याङ्कन र अङ्कभार	५२
तालिका नं. ३ : पाठ्यपुस्तकमा भएका पाठको आकृति-प्रकृति	५४
तालिका नं. ४ : विधा र पाठ सङ्ख्या	५५
तालिका नं. ५ : कथा	५८
तालिका नं. ६ : कविता	५९
तालिका नं. ७ : जीवनी	६०
तालिका नं. ८ : निबन्ध/प्रबन्ध	६१
तालिका नं. ९ : रूपक	६२
तालिका नं. १० : चिठी	६३
तालिका नं. ११ : कक्षा नौको विधाको क्षेत्र र क्रम तालिका	६७

सङ्क्षेप सूची

अप्र.	अप्रकाशित
तालिका नं.	तालिका नम्बर
क्र.सं.	क्रम सङ्ख्या
डा.	डाक्टर
त्रि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपा.शि.	नेपाली शिक्षा
पृ.स.	पृष्ठ सङ्ख्या
प्रा.	प्राध्यापक
वि.सं.	विक्रम संवत्
सम्पा.	सम्पादक